

РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ЗАМАНАУИ ЖАСТАРДЫ ТӘРБИЛЕУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

А.Б. Ерментаев*¹, Ж.С. Сихынбаева², Р.А. Султанова³,
З.Е. Сыдыкова⁴, Ә.Р. Көлбай⁵

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

^{2,3,4,5}Орталық Азия инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан

E-mail: *¹aian.2206@mail.ru, ²sihimbaeva.j@mail.ru, ³R03-r1987@mail.ru,
⁴zuhra0007@mail.ru, ⁵asem.kolbai@mail.ru

Аңдатпа. Қазіргі қоғамның әлеуметтік-экономикалық және мәдени даму жағдайында заманауи жастардың тәрбиесі өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Жаһандану, ақпараттық кеңістіктің кеңеюі, құндылықтар жүйесінің өзгеруі заманауи жастардың дүниетанымы мен мінез-құлқына тікелей әсер етуде. Осы орайда біздің мақаламыз рухани-адамгершілік құндылықтар негізінде заманауи жастарды тәрбиелеудің маңызы тақырыбына арналған. Қазіргі жаһандану жағдайында қоғамдағы рухани-адамгершілік құндылықтар жүйесі үнемі өзгерістерге ұшырап, ғылым мен технологияның дамуы, цифрлық ақпараттың көптігі, мәдени әртүрлілік сияқты факторлар заманауи жастардың рухани әлеміне жаңа ықпалдар әкеліп, сананың қалыптасуы мен дамуына оңтайлы, кейде теріс ықпал етуде. Осындай кезеңде рухани-адамгершілік құндылықтарды сақтап, заманауи жастарға дұрыс бағыт беру – қоғам алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі деп айтар едік. Рухани-адамгершілік құндылықтар заманауи жастардың тұлғалық дамуының, өмірлік ұстанымдарының және әлеуметтік бейімделуінің негізін қалайды. Біз шетелдік және Қазақстандық ғалымдардың еңбектерін талдай келе, рухани-адамгершілік құндылықтар негізінде заманауи жастарды тәрбиелеуде тек отбасы ғана емес, сонымен қатар орта, ЖОО жағдайындағы оқыту үдерісі, достардың да ықпалы бар екендігін зерттеу барысында айқындадық. Зерттеу жұмысы барысында заманауи жастар арасында авторлық сауалнама жүргізіп, алынған нәтижелерге сандық және сапалық талдау жасадық. Зерттеу нәтижелері заманауи жастарды тәрбиелеу үдерісінде рухани-адамгершілік құндылықтарды қолданудың маңыздылығы жоғары екенін көрсетті. Аталған құндылықтар тұлғаның жан-жақты дамуына, әлеуметтік жауапкершілігінің қалыптасуына және қоғамдағы моральдық-этикалық нормаларды саналы түрде меңгеруіне ықпал ететіні анықталды.

Түйін сөздер: рухани құндылықтар, адамгершілік, құндылық, жастар, қазіргі жастар, тәрбие, даму.

Кіріспе

Қазіргі жаһандану дәуірінде заманауи жастарды тәрбиелеу барысында тұлғалық қалыптасуына тек білім мен технологиялық дағдылар ғана емес, рухани-адамгершілік құндылықтар да ерекше әсер ететіндігі анық.

Қазіргі қоғамдағы ғылым мен технологияның қарқынды дамуы, ақпараттық ағынның үдеуі және жаһандану үдерістерінің тереңдеуі жастардың құндылықтық бағдарлар жүйесіне елеулі ықпал етуде. Аталған әлеуметтік-мәдени трансформациялар жағдайында заманауи жастарды тәрбиелеу үдерісінде рухани-адамгершілік құндылықтардың рөлі мен маңызы айрықша арта түсуде. Бұл құндылықтар тұлғаның дүниетанымдық ұстанымдарын қалыптастыруға, әлеуметтік жауапкершілігін дамытуға және қоғамдық нормалар мен моральдық қағидаларды саналы түрде игеруіне негіз бола алады.

«Қазақстан Республикасының педагогикалық білім беруді дамыту Тұжырымдамасында» (2022) – Қазіргі өркениетті қоғамның болашағы тек техникалық прогресс пен экономикалық өсім көрсеткіштерімен ғана айқындалмайды, сонымен қатар адам игілігіне бағдарланған және негізгі әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуге қабілетті тұлғаны қалыптастыру үдерісінің тиімділігімен анықталады деп көрсетілген.

Білім беру жүйесінің қалыптасу және даму үдерісінде әлемдік өркениет құндылықтарын қайта зерделеу мен бағалау қажеттілігі айқындалды осы контексте қоғамның әлемдік деңгейде ойлай алатын, әлеуметтік прогреске белсенді қатысуға, сондай-ақ өзін және қоршаған әлеуметтік шындықты түрлендіруге қабілетті мәдени тұлғаны қалыптастыруға деген сұранысы нақты белгіленген.

Рухани-адамгершілік құндылықтар – қоғам мен жеке тұлғаның адамгершілік бағдарларын айқындайтын, мінез-құлық нормаларын реттейтін, адам болмысының рухани әлемін қалыптастыратын іргелі құндылықтар жүйесі. Олар адам санасының моральдық, этикалық, гуманистік өлшемдерін белгілеп, қоғамның тұрақты дамуында шешуші мәнге ие (Қаратабанов Р, 2024).

Рухани-адамгершілік тәрбие – адамның ішкі рухани әлемін дамытып, адамгершілік құндылықтар негізінде мінез-құлқын, дүниетанымын және өмірлік ұстанымдарын қалыптастыруға бағытталған мақсатты тәрбие жүйесі, әрі ол отбасыда, мектепте және қоғамда жүзеге асады және тұлғаның жан-жақты дамуының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Рухани-адамгершілік тәрбие – жастардың тұлғалық дамуының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Ол жас ұрпақтың рухани құндылықтарды меңгеруіне, адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруына және әлеуметтік жауапкершілігін дамытуына ықпал етеді. Қазіргі қоғам жағдайында рухани-адамгершілік тәрбие жастардың ішкі дүниесін байытып, олардың моральдық ұстанымдарын нығайтуға, саналы шешім қабылдауына және қоғамдық қатынастарда ізгілік қағидаларын басшылыққа алуына негіз болады. Нәтижесінде жастар қоғамның белсенді, жауапты, адамгершілігі жоғары және бәсекеге қабілетті азаматы ретінде қалыптасады, атап айтқанда:

Біріншіден, рухани құндылықтар қазіргі жастардың адамгершілік қасиеттерін дамытады, адалдық, ар-ұят, жауапкершілік, сыйластық, үлкенді құрметтеу, кішіге қамқор болу сияқты қасиеттер тұлғаның мінез-құлқын реттеп, оның қоғаммен үйлесімді өмір сүруіне көмектеседі. Мұндай құндылықтарды бойына сіңірген заманауи жастар өз әрекетінің салдарын түсініп, дұрыс шешім қабылдай алады.

Екіншіден, рухани-адамгершілік тәрбие заманауи жастардың ұлттық болмысын сақтауда маңызды рөл атқарады. Салт-дәстүр, ана тілі, мәдени мұра, тарихқа деген құрмет – ұлттың рухани тірегі, осы құндылықтар арқылы жастар өз тамырын танып, ұлттық бірегейлігін жоғалтпай, әлемдік кеңістікте өз орнын таба алады.

Үшіншіден, қазіргі ақпараттық қоғамда рухани құндылықтар заманауи жастарды жағымсыз әсерлерден қорғаушы фактор қызметін атқарады. Интернет пен әлеуметтік желілер арқылы таралатын теріс идеологиялар, агрессия мен жағымсыз көзқарастарға қарсы тұру үшін жастардың ішкі рухани иммунитеті мықты болуы қажет.

Төртіншіден, рухани-адамгершілік құндылықтар заманауи жастардың әлеуметтік жауапкершілігін арттырады, атап айтқанда қоғамға пайдалы болу, әділдікке ұмтылу, Отанға қызмет ету сияқты ұстанымдар елдің болашағын ойлайтын саналы ұрпақтың қалыптасуына ықпал етеді.

Әдебиеттерге шолу

Рухани-адамгершілік құндылықтар – адамның ішкі жан дүниесін жетілдіруге, оның адам ретіндегі мәнін ашуға бағытталатын моральдық қағидалар мен этикалық ұстанымдар жиынтығы. Бұл құндылықтарға мейірім, әділдік, шыншылдық, жауапкершілік, ынтымақ, құрмет, ізгілік, отансүйгіштік және төзімділік сияқты қасиеттер жатады. Олар адамның жүріс-тұрысын реттеп қана қоймай, оның өмірлік мақсатын, дүниетанымын және қоғамға деген көзқарасын қалыптастырады. Сонымен бірге рухани-адамгершілік құндылықтар заманауи жастардың моральдық бағдарын нығайтып, оны адамгершілік тұрғыдан кемелденуге жетелейді. Осы ретте рухани-адамгершілік құндылықтар мәселесін зерттеген шетелдік және Қазақстандық ғалымдардың көзқарастары қарастыруды жөн көріп отырмыз.

Рухани-адамгершілік мәселесін зерттеген қазақстандық ғалымдар мен ойшылдардың қатарында Әбу Насыр әл-Фараби – адамгершілік, ізгілік, кемел адам, тәрбиенің мақсаты туралы терең философиялық еңбектер жазған. Абай «Толық адам» ілімі арқылы рухани кемелдену мен адамгершілік құндылықтарды негіздеген. Шәкәрім – ар-ұждан, әділет, мейірім мәселелерін зерттесе Ыбырай – жастарды адамгершілікке, еңбекке, білімге тәрбиелеу мәселелерін қарастырған. Ахмет – ұлттық тәрбие мен адамгершілік құндылықтарды насихаттаған. Жүсіпбек – тұлға тәрбиесі мен мінез-құлықтың рухани негіздерін зерттеген. Мағжан – «Педагогика» еңбегінде адам тәрбиесінің рухани-адамгершілік қырларын ашқан. Жоғарыда аталған әрбір ойшыл ғалымдардың ой-пікірлері мен теориялары қазіргі таңда да заманауи жастарды тәрбиелеуде ерекше маңызға ие.

Рухани-адамгершілік тәрбие мәселелері Н.А.Бердяев, П.П.Блонский, С.Н.Булгаков, В.П.Вахтеров, К.Н.Вентцель, В.В.Зенковский, П.Ф.Каптерев, П.Ф.Лесгафт, А.Н.Пигорский, М.Н.Пигорский, К.Д.Ушинский сияқты педагогтардың, психологтардың, философтардың зерттеулерінде қарастырылған.

К.А.Абулханова-Славская, Е.П.Белозерцев, В.Л.Беляева, З.В.Видякова, И.Ф.Гончаров, С.Ф.Иванов, В.М.Меньшиков, В.А.Сластенин, В.Д.Шадриков сынды заманауи ғалымдардың еңбектерінде рухани-адамгершілік тәрбие жеке тұлғаның ішкі дүниесін қалыптастыратын тәрбие ретінде қарастырса, ал Д.С.Лихачев, Ю.Г.Круглов, Т.В.Ефимова, В.Ю.Троицкий болса әдеби құралдар мен ана тілі арқылы рухани-адамгершілік тәрбие беру мәселелерін зерттеген.

Г.Н. Волков, М.С. Жиров, М.А. Никитина, М.Ю. Новицкая, Т.Я. Шпикалова, Н.М. Сокольникова еңбектерінде халықтық педагогика негізінде рухани-адамгершілік тәрбие берудің қажеттілігі ғылыми тұрғыдан негізделіп, оның тұлғаның құндылықтық бағдарларын қалыптастырудағы маңызы қарастырылған.

Көркем мәдениет пен көркем әдебиет құралдары арқылы рухани-адамгершілік тәрбие мәселесін ашуға Г.И.Беленкий, И.С.Збарский, В.Я.Коровина, Т.Ф.Курдюмова, Н.Я.Мещерякова, Т.Я.Шпикалова, Е.В.Шорохов және т.б. ғалымдардың еңбектері негіз бола алады.

Жалпы білім беру ұйымдарының білім алушыларының бойында рухани-адамгершілікті, жеке рухани-адамгершілік қасиеттерді тікелей оқу-тәрбие үдерісінде дамыту мүмкіндіктері туралы О.Е.Кучерова, Е.А.Новикова, Н.М.Савченко, В.В.Скляднева және т.б. ғалымдардың еңбектерін келтіруге болады.

Қазақстандық ғылым саласында рухани-адамгершілік құндылықтар мәселесін зерттеуде өз үлесін қосқан ғалымдар С.С.Тілеуова, Г.А.Ергалиева, Р.К.Төлеубекова, А.С.Әмірова, Г.А.Қайбулдаева, С.З.Нишанбаевтың зерттеулерін атап өтуге болады.

С.З. Нишанбаевтың (2020) зерттеуінде студенттердің отбасы-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру мәселесі жан-жақты талданып, оның теориялық-әдіснамалық негіздері айқындалған. Сонымен қатар аталған құндылықтарды білім беру үдерісі арқылы қалыптастырудың тиімді жолдары қарастырылған.

С.С.Тілеуова (2004) педагогикалық ғылымдар саласында ұлттық құндылықтарды тәрбиелеу мәселелері бойынша зерттеулер жүргізген, оның еңбектерінде болашақ ұстаздардың оқушылардың құндылық бағыттылығын қалыптастырудағы тәрбиелік міндеттері мен рухани-адамгершілік аспектілер қарастырылған.

Г.А.Ергалиева, Л.Маденова, Ж.Нәбиева (2023) болса жасөспірімдердің құндылық бағдарының өзгеру себептерін зерттеген. Ал, Р.К.Төлеубекова оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің теориялық-әдіснамалық негіздерін зерттеп, балалардың руханияты мен адамгершілік тәрбиесіне әлеуметтік орта мен

отбасының әсерінің ықпалын зерттеген. А.С. Әмірова мен Г.А.Қайбулдаева еңбектерінде мектепке дейінгі жастағы балаларды адамгершілікке тәрбиелеу мәселелері ғылыми тұрғыдан қарастырылып, олардың тұлғалық дамуына ықпал ететін тәрбиелік шарттар мен әдіс-тәсілдер жүйеленген.

Қазақстанда рухани-адамгершілік құндылықтарды зерттеген ғалымдар негізінен әдебиет, педагогика, философия, мәдениеттану және әлеуметтік ғылымдар саласындағы зерттеушілер. Олар:

- ұлттық тәрбиенің негіздері мен адамгершілік қағидаларын талдаған;
- білім беру үдерісіне рухани-адамгершілік құндылықтарды енгізудің жолдарын зерттеген;
- жастар мен студенттердің рухани санасы мен моральдық бағдары туралы зерттеулер жүргізген;
- дәстүрлі мәдениет пен қазіргі қоғамдағы рухани мәселелер салыстырмалы тұрғыда талданғанымен,

рухани-адамгершілік құндылықтардың заманауи жастарды тәрбиелеу үдерісіндегі рөлін кешенді түрде қарастыратын ғылыми зерттеулердің жеткіліксіздігі байқалады. Бұл бағыттағы теориялық және эмпирикалық зерттеулерді тереңдету қажеттілігі өзекті болып отыр.

Шетелдік ғалымдардың зерттеулерінде рухани-адамгершілік құндылықтар мәселесі сан қырынан қарастырылған. Мәселен Hess S. (2024) зерттеуінде отбасы қарым-қатынасы мен балалардың өмірге қанағаттануы арасындағы байланысты мәдени құндылықтардың контекстінде салыстырса, Keser H., Özyürek A. (2024) мақаласында жасөспірімдердің моральдық құндылықтары мен эмоцияны реттеу арасындағы байланысын зерттеген.

Жоғарыда аталған ғалымдардың еңбектерін саралай келе, рухани-адамгершілік құндылықтар – адамның ішкі жан дүниесінің байлығын, моральдық бағдарларын, өмірлік ұстанымдары мен мінез-құлық нормаларын айқындайтын адамзаттық және мәдени-рухани өлшемдер жиынтығы деп айта аламыз. Бұл құндылықтар адам мінезі мен іс-әрекетінің негізін құрап, оның адамдық бейнесінің қалыптасуын қамтамасыз етері сөзсіз.

Рухани-адамгершілік құндылықтардың негізгі құрамдас бөліктерін төмендегі сурет 1-ден қарастыруға болады:

1-Сурет. Рухани-адамгершілік құндылықтардың негізгі құрамдас бөліктері

Жоғарыда сурет 1-де келтірілген рухани-адамгершілік құндылықтардың негізгі құрамдас бөліктері адамды кемелдікке жетелейтін, заманауи жастардың тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін іргелі моральдық бағдарлар болып табылады.

Рухани-адамгершілік құндылықтар – адамның ішкі жан дүниесінің мазмұнын анықтайтын, оның іс-әрекетін реттейтін, мінез-құлық нормаларын қалыптастыратын моральдық-этикалық қағидалар жиынтығы екендігін жоғарыда атап өткенбіз. Олар қоғамның мәдени және тарихи дамуымен тығыз байланысты және ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырады. Рухани-адамгершілік құндылықтардың негізгі құрамдас бөліктеріне сипаттама беретін болсақ:

Мейірімділік – адамгершілік сезімдердің бастауы, өзгені түсіну мен қолдау көрсету қабілеті.

Шыншылдық – адалдық пен әділдікке негізделген мінез-құлық нормасы.

Құрмет пен сыйластық – адамның өзіне және өзгелерге деген оң көзқарасын қалыптастыратын тұрақты ұстаным.

Әділдік- әр адамның еңбегіне, құқығына және мүмкіндігіне сай әділ, тең көзқарасты танытуы.

Еңбекқорлық – тұлғаның табандылығы мен мақсатқа жетудегі ынтымақ көрсететін құндылық.

Ізгілік пен қайырымдылық – қоғамдық қатынастардың үйлесімділігін арттыратын, адамзаттық қасиеттерді нығайтатын фактор.

Отансүйгіштік – ұлттық бірегейлікті, тарихи сананы және азаматтық жауапкершілікті қалыптастыратын рухани негіз.

Ынтымақтастық – адамдардың, топтардың ортақ мақсатқа жету үшін бірлесіп, өзара көмек көрсетіп әрекет етуінің негізін құраушы.

Жауапкершілік – өз әрекетіне есеп беру және нәтижесіне жауапкершілікпен қарау қабілеті.

Жоғарыда аталған рухани-адамгершілік құндылықтар заманауи жастардың адамгершілік бейнесін ғана емес, оның әлеуметтік белсенділігін, қоғамдағы орнын және өмірлік стратегиясын анықтайды. Осы ретте біз рухани-адамгершілік құндылықтардың заманауи жастарды тәрбиелеудегі маңызды ерекшеліктерін атап өтетін болсақ:

1. Рухани-адамгершілік құндылықтар арқылы заманауи жастардың моральдық-этикалық бағдарын қалыптастыру. Рухани-адамгершілік құндылықтар заманауи жастардың дұрыс пен бұрысты ажыратуына, әділдік пен ар-ождан нормаларына сүйеніп әрекет етуіне ықпал етеді, ал ол жастардың адамгершілік қасиеттерін жүйелі қалыптастыруға септігін тигізетіні анық.

2. Қоғамға пайдалы азамат тәрбиелеу. Бұл ретте мейірімділік, жауапкершілік, еңбекқорлық және отансүйгіштік сияқты құндылықтар жастардың әлеуметтік белсенділігін арттырып, ел дамуына үлес қосатын азаматтық позициясын күшейтетіндігі сөзсіз.

3. Заманауи жастардың мінез-құлық мәдениетін қалыптастырудағы рухани-адамгершілік құндылықтардың рөлі айрықша. Қазіргі таңдағы ең бір өзекті мәселелердің бірі адамдармен қарым-қатынас жасау, сыйластық таныту, жанжалдан аулақ болу, өз эмоциясын реттеу – барлығы да рухани-адамгершілік құндылықтар негізінде қалыптасатындығы белгілі. Заманауи жастардың бойында әлеуметтік және эмоциялық интеллекті қалыптастыруда рухани-адамгершілік құндылықтар өзекті мәселе.

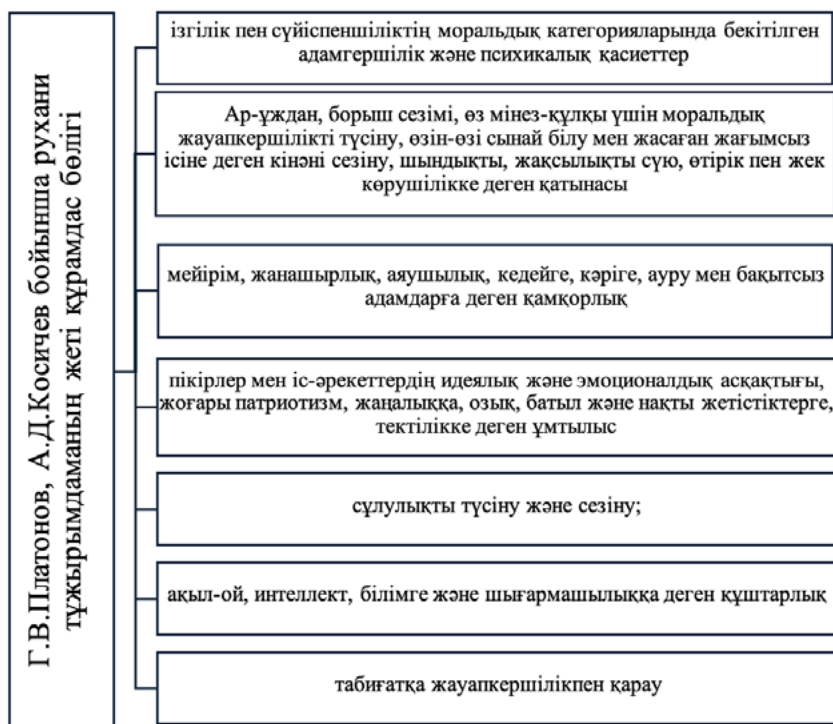
4. Әлеуметтік желі мен цифрлық кеңістікте өзін ұстау мәдениетін қалыптастыруда рухани-адамгершілік құндылықтардың маңызы басым. Заманауи жастар көп уақытын цифрлық технологияға көшкеннен бері интернетте өткізуде. Рухани құндылықтары қалыптасқан жас адам онлайн ортада жауапкершілікпен әрекет етеді, жалған ақпараттан, агрессиядан, буллингтен аулақ болады.

5. Рухани-адамгершілік құндылық дағдарыстың алдын алуға септігін тигізеді. Жедел өзгеріп жатқан әлемде жастардың бойында моральдық құндылықтардың әлсіреуіне жиі тап болып жатамыз. Рухани-адамгершілік тәрбиенің ықпалы арқылы біз заманауи жастарды құндылықтық шатасудан сақтай аламыз, әрі тұрақты дүниетаным қалыптастыруға ықпал ете аламыз.

6. Рухани-адамгершілік құндылық заманауи жастардың үйлесімді дамуының кепілі. Рухани бай, адамгершілігі жоғары тұлға өз-өзіне сенімді, мақсаттары айқын, парасатты, қоғамға бейімделген болады. Бұл құндылықтар заманауи жастардың эмоционалдық, әлеуметтік және интеллектуалдық дамуына да оң әсер етеді.

Руханилық – адамның ең жақсы қасиеттері мен сапалық ерекшеліктерінің жиынтығы, өйткені, рухани бай адам өзін қоршаған әлеммен қарым-қатынасын әрқашан жақсылық, шындық, сұлулық негізінде жүзеге асыруға ұмтылады. Бұдан руханилықтың қайнар көзі – «ар», ал «махаббат» руханилықтың көрінісіне айналады деген қорытынды шығады.

Мәскеу университетінің профессорлары Г.В. Платонов пен А.Д. Косичев (1998) өз еңбектерінде рухани тұжырымдаманың жеті құрамдас бөлігін айқындап, олардың мазмұндық сипаттамасын берген. Аталған зерттеу уақыт өткеніне қарамастан, теориялық маңызын сақтап, қазіргі ғылыми дискурста өзектілігін жоғалтпаған іргелі еңбектердің бірі ретінде бағаланады және оны төмендегі 2-Суреттен қарастыруға болады:

2-Сурет. Г.В.Платонов, А.Д.Косичев бойынша рухани тұжырымдаманың жеті құрамдас бөлігі

Жоғарыда келтірілген суретте Г.В.Платонов, А.Д.Косичев (1998) рухани концепцияның жеті құрамдас бөлігін рухани-адамгершілік қасиеттерге қарай топтастырған, әрі олар бір-бірімен тығыз байланысты. Көріп отырғанымыздай, бұл тұжырымдамада маңызды орынды моральдық сипаттамалар алады, ал мораль адамның рухани бастауына негізделген ойлау, сезіну және әрекет ету қабілетін сипаттайды, яғни адамгершілік нормалар, ережелері мен талаптары жастардың біліміне, дағдыларына және әдеттеріне ауысып, оның үнемі сақталуын анықтаумен байланысты екендігін көруге болады.

Рухани-адамгершілік құндылықтар негізінде заманауи жастарды тәрбиелеуде келесі ерекшеліктерді негізге алған жөн, атап айтқанда:

Біріншіден, рухани-адамгершілік құндылықтар онтологиялық болып табылады, әрі ол адамға ғана тән. Олардың онтологиялық тұжырымдамасы адам болмысының рухани-адамгершілік құндылықтар мен әлеуметтік қатынастар жүйесінен тыс өмір сүре алмайтынын негіздейді. Бұл екі құрамдас бір-бірінен ажырамас тұтастық ретінде қарастырылып, олардың біреуінің болмауы жүйенің толыққанды қызмет етуін жоққа шығарады. Сонымен қатар, аталған құндылықтардың қалыптасуы мен дамуына болмыстың әртүрлі көріністері мен ондағы өзгерістердің кешені айрықша ықпал етеді. Сонымен қатар, құндылықтар адамға туғаннан берілмейді, құндылық бағдарлары әлеуметтену барысында қалыптасады.

Рухани-адамгершілік құндылықтар тікелей берілмейді және нақты көрсетілмейді. Оларды рационалды түрде қабылдауға болады. Гносеологиялық тұрғыдан алғанда, олардың танылуы және кейіннен мінез-құлық тәжірибесінде жүзеге асырылуы ең алдымен нақты өмірлік тәжірибе мен мәдениет тетіктері арқылы қамтамасыз етіледі. Атап айтқанда, бұл үдеріс тәрбие, дәстүр, әдет-ғұрып, әлеуметтік нормалар мен салт-дәстүрлер сияқты мәдени механизмдер арқылы іске асады.

Екіншіден, рухани-адамгершілік құндылықтар бір мезгілде объективті және субъективті бола алады. Рухани-адамгершілік құндылықтардың объективтілігі жан-жақты қамтитын сүйіспеншілік-жек

көрушілік сезімінің шынайылығымен, жеке тұлғаның қалауы мен қабылдамауы жиынтығымен анықталады. Құндылықтардың субъективтілігі: адамға тиесіл, тек адами қарым-қатынас түрінде болып, сол арқылы өмір сүреді және адамның оларға деген таңдаулы қатынасында, жеке тұлғаның құндылық бағдарларын өзгертуде басты рөл атқарады.

Үшіншіден, рухани-адамгершілік құндылықтар айрықша және тарихы терең. Рухани-адамгершілік құндылықтар белгілі бір елдің, белгілі бір дәуірдегі даму ерекшеліктерімен анықталады. Рухани-адамгершілік құндылықтардың мазмұнын өзгерту қоғам өмірінің барлық салаларындағы және білім беру саясатының бағыттарындағы өзгерістерге байланысты болып келеді. Тарихи дамудың белгілі бір кезеңінде рухани-адамгершілік құндылықтардың иерархиясы, олардың құрылымы, мазмұны әртүрлі болуы мүмкін. Ескі, ескірген немесе талап етілмеген құндылықтардың жоғалуы, сондай-ақ жағдай мен уақыттың өмірге әкелген жаңа құндылықтардың пайда болуы мүмкін. Бүгінде рухани-адамгершілік құндылықтар әлеуетінің «жинақылық» сияқты маңызды құрамдас бөлігі қалыптасқандығын айта аламыз. Сонымен қатар қазіргі таңда «толеранттылық» (діни, этникалық, ұлттық, т.б.) сияқты құндылықтың пайда болуы да тегін емес.

Төртіншіден, жаһандандудың ауқымының кеңеюі жағдайында біздің білім беруіміздің рухани-адамгершілік құндылықтарының әлеуеті басқа елдер мен халықтардың құндылықтарын құрметтей отырып, отандық құндылықтардың басымдығына бағытталуы керек. Қазақтың құндылықтарының ерекшелігі ғасырлар бойы қалыптасқан жеке тұлға мен адамзаттың маңызды қасиеттерінің жиынтығын қамтиды, соның ішінде:

1. сенім, ізгілік және *әділеттілік құндылықтары*;
2. көпұлтты халықтың өз Отанының гүлденуі жолындағы бірлігін білдіретін *келісім құндылығы*;
3. Отанға, өз халқына адалдық пен жанкештіліктен тұратын *патриотизм құндылығы*;
4. мемлекеттік биліктің әлеуметтік әділеттілік пен моральдық беделінің негізі ретіндегі *мемлекеттік құндылықтар*;
5. әлемде лайықты орын алатын билік, тәуелсіздік түрде бейнеленген *егемендік құндылығы*;
6. еңбектің ұжымдық сипатында, сабақтастықта, аға ұрпаққа құрметпен қарауда, ұлттық дәстүрді ұқыпты сақтау мен дәріптеуде көрінетін *қауымдастық құндылығы*;
7. халықтардың шынайы теңдігін, еркіндігін, лайықты өмір сүруін қамтамасыз ететін *халықтар достығының құндылығы*;
8. әртүрлі ұлттық, діни және әлеуметтік ортадағы адамдарға *құрмет көрсету құндылықтарын* атап өтуге болады.

Бесіншіден, рухани-адамгершілік құндылықтардың әлеуеті шығармашылық, гуманистік бағытқа ие, онда тұлғаның, қоғам мен мемлекеттің мүдделері үйлесімді үйлестіруі тиіс. Тұлғалық деңгейде рухани-адамгершілік құндылықтар әрқайсымыздың, *біріншіден*, құндылық ретінде адамзат баласының өкілі екендігімізді түсінумен байланысты; *екіншіден*, әр адам мемлекеттік, ұлттық (халықаралық) құндылықтармен байланысты белгілі бір мемлекеттің азаматымыз; *үшіншіден*, индивид белгілі бір ұлттың өкілі ретінде әрекет етеді, ол этноәлеуметтік ұлттық құндылықтармен байланысты; адам белгілі бір қоғамның бөлігі болып табылады, ол өз кезегінде топтық, ұжымдық, корпоративтік құндылықтармен байланысты болып табылады. Осыған байланысты жеке тұлғаның, қоғам мен мемлекеттің мүдделері өзара үйлесімі болуы керек.

Алтыншыдан, қазіргі таңда түрлі білім беру жүйесінің рухани-адамгершілік құндылықтарына тән белгілер бар, атап айтқандай *жүйелілік, иерархия, тұрақтылық, әлеуметтік-мәдени детерминизм*. Рухани-адамгершілік құндылықтар тарихта тұтастай құндылықтардың құндылық-мотивациялық бірлігімен сабақтастырылған (Нурманбетова 2022, Ташенова 2021).

Рухани-адамгершілік құндылықтар диалектикасы, ең алдымен, субъектінің көңіл-күйінің социоцентристік және антропоцентристік бағыттылығының күрделі үйлесімінде жатыр. Кеңестік қоғам дамуының алдыңғы кезеңдерінің менталитетінде социоцентризмге белгілі бір бейімділік болды деп айтуға болады, ол, атап айтқанда, әлеуметтік үдерістердегі «құрылғы» ретіндегі адам туралы технократиялық идеяларда бейнеленген. Тарихтың әртүрлі кезеңдерінде өзгеріп отыратын тұлғалық және әлеуметтік үйлесімділік өлшемі рухани-адамгершілік құндылықтарды анықтайды.

Қазіргі таңда жастар ЖОО, кәсіптік колледждерде білім алуда, осы ретте жоғары білім беру жүйесінде студент жастарды тек кәсіби маман ретінде емес, рухани бай, адамгершілігі жоғары, әлеуметтік жауапты

тұлға ретінде қалыптастыру маңызды. Осы тұрғыда рухани-адамгершілік құндылықтарды жоғары оқу орны (ЖОО) пәндері арқылы жүйелі түрде дәріптеудің өзіндік ерекшеліктері бар. Пән мазмұнына рухани-адамгершілік құндылықтарды кіріктіру ЖОО-да оқытылатын барлық пәндер (гуманитарлық, әлеуметтік, жаратылыстану, кәсіби) тәрбиелік әлеуетке ие, ал осы аталмыш пәндер арқылы біз пән мазмұнын ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтармен байланыстыру; тақырыптарды өмірлік жағдаяттармен, моральдық таңдаумен ұштастыру; Қазақстан тарихы, философия, педагогика, мәдениеттану пәндерінде тұлғалық даму мәселелерін басым қарастыру арқылы рухани-адамгершілік құндылықтарының тереңдей түсуіне септігімізді тигізетініміз анық.

Рухани-адамгершілік құндылықтар заманауи жастарға дайын күйінде берілмейді, олар оқыту әрекеті, еңбек ету, қарым-қатынас барысында қалыптасады. Мәселен: пікірталас, дебат, эссе, рефлексия әдістерін қолдануда, проблемалық жағдаяттар арқылы жауапкершілік пен әділдікті талдауға, топтық жұмыстарда сыйластық пен ынтымақтастықты дамытуға үйренеді.

ЖОО-дағы заманауи жастар – өз көзқарасы қалыптасқан, сыни ойлай алатын тұлғалар болып табылады. Осы ретте заманауи жастардың тұлғалық тәжірибелеріне сүйене отырып басқалардың жеке пікірін құрметтеу, өзін-өзі тану, өзін-өзі дамытуға бағытталған тапсырмаларды орындауға, моральдық дилеммалар арқылы ішкі құндылықтық таңдауды дамытуға ие болады.

Рухани-адамгершілік тәрбие ұлттық негізде жүзеге асқанда тиімді болады. Ал, ұлттық және мәдени құндылықтарды оқыту үдерісінде пайдалану арқылы заманауи жастарды тәрбиелеуде қазақ халқының салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, рухани мұрасын қолдану оқу пәндерінің мазмұны тереңдей түсері анық. Абай, Шәкәрім, әл-Фараби еңбектеріндегі (Нурманбетова, 2022) адамгершілік идеяларды пәнаралық сабақтастықта байланыстыру жастардың рухани-адамгершілік құндылықтарымызға деген оңтайлы көзқарастарын тереңдете түседі, сонымен қатар мемлекеттік тіл мен мәдениетке деген құрметі артады.

ЖОО-да рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруда оқытушы – басты тұлға, әрі жастар үшін эталон болып табылады. Ал, оқытушының кәсіби этикасы мен адамгершілік ұстанымы, заманауи жастармен серіктестік қарым-қатынас орнатуы, әділ бағалау, академиялық адалдықты сақтау сынды ерекшеліктері осы ортада айқын байқалады. Сол себепті де оқытушы тұлғасының рөлі заманауи жастардың бойында рухани-адамгершілік құндылықтардың қалыптасуына орасан зор ықпал етері сөзсіз.

Рухани-адамгершілік тәрбие тек дәрісте емес, университеттік ортада жүзеге асады, атап айтқанда студент жастардың академиялық адалдық принциптерін сақтауы, еріктілік, әлеуметтік және эмоционалдық интеллект, университеттің ішкі мәдениеті мен құндылықтарын дәріптеу және т.с.с. Заманауи жастардың бойында рухани-адамгершілік құндылықтарды сіңіру және оны тәрбиелеуде орта мен академиялық мәдениеттің маңыздылығы да ерекше екендігін жадымыздан шығармауымыз қажет деп санаймыз.

Заманауи жастарды тәрбиелеуде рухани-адамгершілік құндылықтарды ЖОО пәндері барысында қолдану нәтижесінде жүйелілікті, пән мазмұны мен әдістемесінің тәрбиелік әлеуетін, оқытушының тұлғалық ықпалын, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың үйлесімінің тереңдей түсуіне ықпалы орасан зор болатындығы анық. Осындай бағытта ұйымдастырылған оқыту үдерісі бәсекеге қабілетті, рухани кемел, әлеуметтік жауапты маман қалыптастыруға мүмкіндік береді. Қазіргі жастарды тәрбиелеуде олардың бойына рухани-адамгершілік құндылықтарды сіңіруде тек отбасы ғана емес, сонымен қатар сол жастарды тәрбиелеудегі ортасы, ол ЖОО, еңбек, достарының да ықпал етері анық. Рухани-адамгершілік құндылықтармен білім жүйесін дамытып қалыптастыру жаңа қоғамның дамуындағы мәні зор, маңызды бағыт. Білім алушыларды рухани - адамгершілікке тәрбиелеу, болашағына жол сілтеу – бүгінгі қажетті, кезек күттірмес мәселе. Мәселен, жалпы мәдени құзыреттіліктер жанама түрде рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған. Мысалы: «дүниетанымдық ұстанымды қалыптастыру үшін философиялық білім негіздерін пайдалана білу»; «Азаматтық ұстанымды қалыптастыру үшін қоғамның тарихи дамуының негізгі кезеңдері мен заңдылықтарын талдай білу»; «әлеуметтік, этникалық, діни және мәдени ерекшеліктерді шыдамдылықпен қабылдай отырып, топта жұмыс істей білу»; «өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі тәрбиелеу қабілеті, шығармашылық әлеуетті пайдалану, сондай-ақ стандартты емес жағдайларда әрекет етуге дайын болу, қабылданған шешімдер үшін әлеуметтік және этикалық жауапкершілікті көтеру» және т.б (Бейсембаева, 2020). Сонымен қатар Tengku S, Tengku K, Yusmini Y. (2014) «Active Teaching Methods: Personal Experience of Integrating Spiritual and Moral Values» атты еңбегінде рухани және адамгершілік

ұғымдарды көрсетудің бір жолы – осы құндылықтарды оқу үдерісіне тиімді кіріктіретін және оларды басымдыққа қоятын оқыту әдістерін қолдану ретінде қарастырады. Мақала авторлары оқыту тәсілдері рухани және адамгершілік құндылықтарды жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларына қалай енгізетінін қарастыра отырып, оларды студенттердің рухани және адамгершілік дамуының құрамдас бөлігі ретіндегі рөлін зерттейді.

Зерттеу болжамы: егер заманауи жастардың рухани-адамгершілік құндылықтарға қатысты көзқарасы мен түсінігі, сондай-ақ оларды қалыптастыруға әсер ететін факторлар жүйелі түрде зерттелсе, онда жастардың құндылықтық бағдарларына әлеуметтік ортаның, отбасы мен білім беру жүйесінің шешуші ықпал ететіні айқындалады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу теориялық және эксперименттік зерттеу әдістерінен тұрады. Теориялық зерттеу жұмысы барысында шетелдік және Қазақстандық ғалымдардың рухани-адамгершілік құндылықтар мәселесіне қатысты ғылыми әдебиеттерге талдау, шолу жасау, жүйелеу, жалпылау әдістері қолданылды. Ал, эксперименттік зерттеу барысында рухани-адамгершілік құндылықтардың негізінде заманауи жастарды тәрбилеудің маңыздылығын қарастыруда біз Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ студент жастары арасында сауалнама жүргізіп, алынған нәтижелерге сандық және сапалық талдау жасадық. Зерттеу жұмысына 82 респондент қатысты. Зерттеуге қатысқан респонденттер педагогика және психология, әлеуметтік педагогика, екі шет тілінде оқитын білім алушылар болып табылады. Сауалнама мақсаты заманауи жастардың рухани-адамгершілік құндылықтар туралы түсінігін, олардың бұл құндылықтарға деген көзқарасын, оған әсер ететін негізгі факторларды анықтау.

Нәтижелер мен талқылау

Заманауи жастар арасында жүргізілген сауалнама 10 сұрақты қамтыды, алғашқы 3 сұрақ респонденттің жеке басына қатысты болса, қалған 7 сұрақ зерттеу тақырыбымыздың аясында өтті. Сауалнама сұрақтарына келетін болсақ: 1-3 сұрақтарда сауалнамаға жауап беруші респонденттің аты-жөні, білім алу бағыты мен мамандығы, жынысы көрсетілді. Қалған 4-10 сұрақтар: Сіз рухани-адамгершілік құндылықтар ұғымын қалай түсінесіз?, «Заманауи жастар үшін рухани-адамгершілік құндылықтар маңызды деп ойлайсыз ба?», «Сіздің ойыңызша, заманауи жастардың рухани тәрбиесіне ең көп әсер ететін факторды атаңыз», «Өзіңізді рухани тұрғыда тәрбиелеп жатырмын деп есептейсіз бе?», «Қандай құндылықтарды ең маңызды деп санайсыз?», «Қазіргі қоғамда рухани-адамгершілік тәрбие жеткілікті деңгейде беріледі деп ойлайсыз ба?».

Сауалнамаға 82 респондент қатысты. Алынған зерттеу нәтижелеріне келетін болсақ.

«Сіз рухани-адамгершілік құндылықтар ұғымын қалай түсінесіз?» деген сұраққа алынған жауаптарды талдау нәтижесінде респонденттердің барлығы дерлік бұл ұғымды адам тұлғасының моральдық болмысын айқындайтын негізгі қасиеттермен байланыстырғаны анықталды. Атап айтқанда, респонденттер рухани-адамгершілік құндылықтарды адамгершілік, адалдық және жауапкершілік сияқты ұғымдар арқылы сипаттаған. Бұл жауаптар заманауи жастардың рухани-адамгершілік құндылықтарды абстракттілі түсінік ретінде емес, күнделікті өмірде көрініс табатын нақты мінез-құлық нормалары мен тұлғалық қасиеттер жиынтығы ретінде қабылдайтынын көрсетеді, яғни, респонденттер үшін рухани-адамгершілік құндылықтар – адамның өз іс-әрекетіне жауап бере білуі, адалдықты ұстануы және өзгелермен қарым-қатынаста адамгершілік қағидаларды сақтауы болып табылатындығында екендігі анықталды.

«Заманауи жастар үшін рухани-адамгершілік құндылықтар маңызды деп ойлайсыз ба?» деген сұраққа респонденттердің басым бөлігінің бұл құндылықтарға жоғары мән беретінін көрсетті. Атап айтқанда, респонденттердің 86 % рухани-адамгершілік құндылықтарды заманауи жастар өмірінде өте маңызды деп бағалаған. Олардың пікірінше, мұндай құндылықтар тұлғаның қалыптасуына, дұрыс өмірлік бағыт таңдауына және қоғамда жауапты азамат болып орнығуына тікелей әсер етеді. Ал, сауалнамаға қатысқан 14% респондент рухани-адамгершілік құндылықтарды маңызды деп есептегенімен, оларды басқа өмірлік басымдықтардан кейін, яғни екінші орында қоятынын атап өткен. Бұл көзқарас рухани құндылықтардың

мәнін жоққа шығармай, заманауи жастардың өмірінде материалдық, кәсіби немесе әлеуметтік мақсаттардың да елеулі орын алатынын көрсетеді. Жалпы алғанда, жоғарыда аталған сұраққа сәйкес заманауи жастар арасында рухани-адамгершілік құндылықтардың өзектілігі жоғары деңгейде сақталып отырғанын және олардың қоғамдағы маңызын терең түсінетін саналы көзқарастың қалыптасқанын айғақтайды.

«Сіздің ойыңызша, заманауи жастардың рухани тәрбиесіне ең көп әсер ететін факторды атаңыз» деген сұраққа 54% респондент заманауи жастар тәрбиесіне ең көп әсер ететін фактор ретінде отбасын, 26% білім беру ұйымдарын, 20% әлеуметтік желілерді атаған. Қазіргі заман цифрлық ортаның қалыптасуы мен өркендеу дәуірі болған себепті қолданыстағы компьютер, смартфондардың оң және теріс ықпалы орасан зор екендігі баршамызға мәлім. Заманауи жастардың арасында шеткен тыс ғаламторда отыру, түрлі компьютердік ойындарды ойнау белең алуда, соның салдарынан лудоман, ойынқұмарлардың қатары көбеюде екендігі баршамызға мәлім. Цифрлық дәуір адам өмірін жеңілдеткенімен, кейбір видео жазбалар заманауи жастардың санасын улап, олардың бойында жат қылықтар мен әдеттердің қалыптасуына әкелуде. Бұл жеке зерттеуді қажет ететін мәселе.

«Өзіңізді рухани тұрғыда тәрбиелеп жатырмын деп есептейсіз бе?» деген сауалға берілген жауаптар заманауи жастардың рухани дамуға деген көзқарасының әркелкі екенін көрсетті. Сұрақ нәтижесіне сәйкес, респонденттердің 36 % өзін рухани тұрғыда толық тәрбиелеп жатырмын деп есептейтінін білдірген. Ал, сауалнамаға қатысқан респонденттердің 60% - өздерін рухани тұрғыда ішінара тәрбиелеп жатырмын деп бағалаған. Бұл көрсеткіш заманауи жастардың рухани дамудың маңызын түсінгенімен, оны жүйелі әрі мақсатты түрде жүзеге асыруда белгілі бір қиындықтарға тап болып отырғанын аңғартады. Сонымен қатар, респонденттердің 4% өзін рухани тұрғыда тәрбиелеп жатқанын жоққа шығарған. Бұл жағдай заманауи жастардың бір бөлігінде рухани-адамгершілік дамуға деген қызығушылықтың төмен деңгейде екенін көрсетеді. Зерттеу барысында заманауи жастардың рухани дамуына мәдени және тәрбиелік іс-шараларға қатысу, қоғамдық шараларда белсенділік таныту, ғылым мен білімге деген тұрақты құштарлық кейбір жастарда әлі де болса жеткілікті деңгейде қалыптаспаған. Бұған әлеуметтік ортаның ықпалы мен қоғамда болып жатқан түрлі әлеуметтік-мәдени үдерістердің әсері бар екені байқалады. Жалпы алғанда, бұл сұрақтың нәтижесіне сәйкес заманауи жастардың рухани тұрғыда өзін-өзі тәрбиелеуіне қолайлы жағдай жасап, оларды белсенді мәдени, ғылыми және қоғамдық ортаға тартудың маңыздылығын көрсетеді.

«Қандай құндылықтарды ең маңызды деп санайсыз?» деген сұраққа берілген жауаптар заманауи жастардың адамгершілік бағдарын айқын көрсетеді. Бұл сұрақ бойынша респонденттердің басым бөлігі адалдықты ең маңызды құндылық ретінде атап өткен — бұл көрсеткіш 78 % құрайды. Бұл заманауи жастардың «шынайылық пен әділдікті» тұлғалық және қоғамдық қатынастардың негізі деп қабылдайтынын аңғартады. Сонымен қатар, респонденттердің 70% «құрмет» құндылығын жоғары бағалаған. Бұл өзара сыйластықтың, үлкенді қадірлеу мен өзгеге түсіністікпен қараудың жастар санасында маңызды орын алатынын көрсетеді. Ал, респонденттердің 66% жауапкершілікті басты құндылықтардың қатарына қосқан. Бұл заманауи жастардың өз әрекеттері мен шешімдерінің салдарын түсініп, қоғам алдындағы міндетін сезінуге ұмтылатындығын сипаттайды. Сондай-ақ зерттеуге қатысқан респонденттердің 64 % «мейірімділікті» маңызды құндылық ретінде белгілеген. Бұл заманауи жастар арасында «жанашырлық», «қамқорлық пен адамға деген ізгі көзқарастың» әлі де өз маңызын жоғалтпағанын дәлелдейді. Жалпы алғанда, аталмыш сұрақтың жауабына сәйкес заманауи жастардың рухани-адамгершілік құндылықтарға басымдық беріп, қоғамда үйлесімді әрі жауапты қарым-қатынас орнатуға ұмтылатынын көрсетеді.

«Қазіргі қоғамда рухани-адамгершілік тәрбие жеткілікті деңгейде беріледі деп ойлайсыз ба?» деген сауалға алынған жауаптар бұл мәселенің өзектілігін айқын көрсетті. Сауалнамаға қатысқан респонденттердің 78% жеткілікті десе, қалған 22 % қазіргі қоғамда рухани-адамгершілік тәрбиенің жеткіліксіз деңгейде жүзеге асырылып жатқанын атап өткен. Олардың пікірінше, цифрлық дәуір жағдайында заманауи жастар түрлі ақпарат көздеріне кеңінен қол жеткізіп, ақпараттық тұрғыдан қанық болғанымен, рухани-адамгершілік бағыттағы мазмұн мен тәрбиелік ықпал жеткіліксіз болып отыр. Әсіресе, осы құндылықтарды қалыптастыруға арналған дәрістер, тәрбиелік іс-шаралар мен мазмұнды кездесулердің саны мен сапасы жастардың сұранысына толық жауап бермейді. Респонденттер сондай-ақ, мұндай іс-шаралар ұйымдастырылған жағдайдың өзінде, оларға көбінесе өзін белсенді, қоғамдық өмірге жақын деп санайтын жастар ғана қатысатынын атап өткен. Ал заманауи жастардың басым бөлігі жеке тіршілігіне, күнделікті қызығушылықтары мен

жеке мақсаттарына көбірек көңіл бөліп, рухани-адамгершілік тәрбиеге қатысты бастамаларға енжарлық танытады. Жалпы алғанда, сауалнама сұрақтарының нәтижелері қазіргі қоғамда рухани-адамгершілік тәрбиені күшейтудің, оны заманауи жастарға тартымды әрі тиімді форматта ұсынудың қажеттігін, әрі маңыздылығын көрсетеді.

Алынған зерттеу нәтижелерін қорытындылай келе, рухани-адамгершілік құндылықтар – заманауи жастар тәрбиесінің өзегі. Отбасы, мектеп, жоғары оқу орындары және қоғам бірлесе отырып, жастардың бойына осы құндылықтарды сіңіре алса, болашақта рухы биік, парасатты, жауапкершілігі жоғары ұрпақ қалыптасатыны сөзсіз.

Жүргізілген сауалнама нәтижелері заманауи жастардың рухани-адамгершілік құндылықтарға қатысты көзқарастары әртүрлі сипатқа ие екенін көрсетті. Көптеген респонденттер рухани құндылықтардың тұлғаның қалыптасуында маңызды рөл атқаратынын мойындайды, алайда олардың нақты мазмұны мен мәнін түсіну деңгейі әрқелкі болып отыр. Сонымен қатар, жастардың рухани тәрбиесіне ең көп ықпал ететін негізгі факторлар ретінде отбасы, білім беру жүйесі және әлеуметтік орта екендігі анықталды. Зерттеу қорытындысы қазіргі қоғамда рухани-адамгершілік тәрбиенің толыққанды әрі жүйелі түрде жүзеге асырылуы әлі де өзекті мәселе екенін айқындады. Осыған байланысты жастардың құндылықтық бағдарларын қалыптастыруда отбасы, мектеп және қоғамдық институттардың өзара ықпалдастығын күшейту қажеттілігі туындайды.

Қорытынды

Рухани-адамгершілік құндылықтар – заманауи жастарды жан-жақты дамыған, адамгершілігі жоғары, мәдениетті және жауапты азамат ретінде тәрбиелеудің негізгі тетігі. Бұл құндылықтар заманауи жастардың өмірлік бағдарын айқындап, олардың моральдық тұрғыдан жетілуіне, қоғамға бейімделуіне және өзінің ішкі мүмкіндіктерін толыққанды жүзеге асыруына мүмкіндік береді. Сондықтан заманауи тәрбие жүйесінде рухани-адамгершілік бағыттарды күшейту – ұлттық болашақтың тұрақтылығы мен дамуының маңызды шарты болып табылады демекпіз.

Рухани-адамгершілік құндылықтар – қоғам дамуының негізгі моральдық іргетасы, ал ол заманауи жастардың ішкі әлемін жетілдіріп, қоғамдағы мінез-құлық нормаларын реттейді, әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз етеді және адамзаттық дамудың басты қозғаушы күштерінің маңыздылығын арттырады. Сондықтан рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру мен сақтау – қазіргі қоғамның басты міндеттерінің бірі екендігін жадымыздан шығармауымыз керек.

Рухани-адамгершілік құндылықтар – заманауи жастардың тұлғалық дамуында, мінез-құлқының қалыптасуында, өмірлік мақсаттарды айқындауында маңызды фактор екендігін, әрі тәрбиенің басты құралы екендігін біз өз зерттеуімізде дәлелдей түстік. Рухани-адамгершілік құндылықтар заманауи жастарды тәрбиелеу барысында олардың әлеуметтік үйлесімділігін арттырып, қоғамға пайдалы, жауапты, мәдениетті азамат ретінде қалыптасуындағы маңыздылығы жоғары екендігі сөзсіз. Жаһандану мен ақпараттық қоғам жағдайында рухани-адамгершілік тәрбие беру – заманауи жастардың жалпы мәдени деңгейін, моральдық тұрақтылығы мен рухани қауіпсіздігін қамтамасыз ететін стратегиялық міндет деп түйіндемекпіз.

Алғыс айту

Зерттеу жұмысына қатысқан әрбір респондентке шынайы жауаптары үшін алғыс айтамыз.

Авторлардың қосқан үлесі:

Ерментаев А.Б. – тақырыпқа сай теориялық-әдіснамалық талдаулар жасап, зерттеу жұмысының концепциясын құрды.

Сихынбаева Ж.С. – зерттеу тұжырымдамасын негіздеді.

Султанова Р.А. – зерттеу әдістемелерін жинақтады, мақаланың соңғы нұсқасын бекітуде үлес қосты.

Сыдыкова З.Е., Көлбай Ә.Р. – эксперименттік зерттеу жұмысын өткізу мен алынған нәтижелерге сандық және сапалық талдау жұмыстарын жүргізді.

Әдебиеттер тізімі

Қазақстан Республикасының педагогикалық білім беруді дамыту Тұжырымдамасы (2022). Қолжетімді: <https://inlnk.ru/RjAKQd> (қол жеткізілген күні: 18 желтоқсан 2025).

Қаратабанов Р. (2024) Құндылыққа негізделген мектеп түлегінің моделі: теориялық негіздемесі және жобалау тәсілдемесі *Bilim scientific and pedagogical jornal* 108(1):10-18 Қолжетімді: <https://doi.org/10.59941/2960-0642-2024-1-10-18>

Нишанбаев С.З. (2020) Студенттердің отбасы-адамгершілік құндылықтарын қалыптастырудың әдіснамалық аппараты. Абай атындағы ҚазҰПУ-ң ХАБАРШЫСЫ «Педагогика ғылымдары» сериясы, №3(67), 49-60б. Қолжетімді: <https://doi.org/10.51889/2020-3.1728-5496.06>

Тілеуова С.С. (2004) Жоғары мектеп педагогикасы. Шымкент.

Ергалиева Г.А., Маденова Л., Нәбиева Ж.Ж.. (2023). Жасөспірімдердің құндылық бағдарының өзгеру себептері. *Scientific Journal of Pedagogy and Economics*, 401(1), 122–139. Қолжетімді: <https://doi.org/10.32014/2023.2518-1467.426>

Hess S. (2024) The impact of cultural values on the association between family relations and children's life satisfaction: A comparison across 39 countries. *Child Indicators Research*. Қолжетімді: DOI: <https://doi.org/10.1007/s12187-024-10162-1>

Keser H., Özyürek A. (2024) The relationship between moral value and emotion regulation in adolescents. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, Қолжетімді: <https://doi.org/10.30703/cije.1335750>

Платонов Г.В., Косичев А.Д. (1998) Проблема духовности личности (состав, типы, назначение) // Вестник Московского университета. Сер.7. № 3. С. 16-33.

Нурманбетова С. (2022) Рухани құндылықтар және жастар тәрбиесі. Нұр-Сұлтан: Абылай хан Қоғамы.

Ташенова А.Қ. (2021) Қазіргі жастардың құндылықтық бағдарлары. Алматы: Қазақ университеті.

Бейсембаева А. (2020) Жастардың рухани-адамгершілік дамуының психологиялық негіздері. Алматы: Қазақ университеті.

Tengku S, Tengku K, Yusmini Y. (2014) Active Teaching Methods: Personal Experience of Integrating Spiritual and Moral Values. <https://doi.org/10.1080/00344087.2014.956560>

А.Б.Ерментаев*¹, Ж.С. Сихынбаева², Р.А.Султанова³,
З.Е. Сыдыкова⁴, Ә.Р.Көлбай⁵

¹Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
^{2,3,4,5}Центрально-Азиатский инновационный университет, Шымкент, Казахстан

Важность воспитания современной молодежи на основе духовно- нравственных ценностей

Аннотация. Современные социально-экономические и культурные условия развития общества делают воспитание современной молодежи одной из наиболее актуальных проблем. Глобализация, расширение информационного пространства и трансформация системы ценностей оказывают непосредственное влияние на мировоззрение и поведение молодых людей. В этой связи наша статья посвящена рассмотрению значимости воспитания современной молодежи на основе духовно-нравственных ценностей.

В условиях глобализации система духовно-нравственных ценностей в обществе постоянно претерпевает изменения, а такие факторы, как развитие науки и технологий, изобилие цифровой информации и культурное многообразие, оказывают новые влияния на духовный мир современной молодежи, воздействуя на формирование и развитие сознания как в позитивном, так и в негативном аспектах. В такой ситуации сохранение духовно-нравственных ценностей и формирование у современной молодежи правильных жизненных ориентиров является одной из важнейших задач современного общества.

Духовно-нравственные ценности закладывают основу личностного развития современной молодежи, ее жизненных установок и социальной адаптации. Проанализировав труды зарубежных и казахстанских

ученых, мы пришли к выводу, что в воспитании современной молодежи на основе духовно-нравственных ценностей значимую роль играют не только семья, но и социальная среда, образовательный процесс в условиях высших учебных заведений, а также влияние круга общения и друзей.

В ходе исследования среди современной молодежи был проведен авторский опрос, по результатам которого осуществлен количественный и качественный анализ полученных данных. Результаты исследования подтверждают значимость поддержки и развития духовно-нравственных ценностей в процессе воспитания современной молодежи.

Ключевые слова: духовные ценности, нравственность, ценности, молодежь, современная молодежь, образование, развитие.

A. Yermentayev*¹, Zh. Sikhynbayeva², R. Sultanova³, Z. Sydykova⁴, A. Kolbay⁵

¹ *L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan*

^{2,3,4,5} *University of Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan*

The importance of educating modern youth on the basis of spiritual and moral values

Abstract. The current socioeconomic and cultural conditions of society's development make the education of today's youth one of the most pressing issues. Globalization, the expansion of the information space, and the transformation of value systems directly influence the worldview and behavior of young people. In this regard, our article examines the importance of nurturing modern youth based on spiritual and moral values.

In the context of globalization, the system of spiritual and moral values in society is constantly undergoing change, and factors such as the development of science and technology, the abundance of digital information, and cultural diversity are exerting new influences on the spiritual world of today's youth, influencing the formation and development of consciousness in both positive and negative ways. In this situation, preserving spiritual and moral values and instilling correct life guidelines in today's youth is one of the most important tasks of modern society.

Spiritual and moral values lay the foundation for the personal development of today's youth, their life attitudes, and their social adaptation. After analyzing the works of international and Kazakh scholars, we concluded that not only the family but also the social environment, the educational process at higher education institutions, and the influence of social circles and friends play a significant role in nurturing today's youth based on spiritual and moral values.

During the study, a survey was conducted among today's youth, and a quantitative and qualitative analysis of the data was conducted. The results confirm the importance of supporting and developing spiritual and moral values in the education of today's youth.

Keywords: spiritual values, morality, values, youth, today's youth, education, development.

References

Qazaqstan Respublikasynyñ pedagogikalıq bilim berudi damytu Tūjyrymdamasy (2022). kolzhetimdi: <https://inlnk.ru/RjAKQd> (kol zhetkizilgen kuni: 18 zheltoksan 2025).

Qaratabanov R. (2024) Qundylyqqa negizdelgen mektep tulegenin modeli: teoriyalyk negizdemesi zhane zho-balau tasildemesi Bilim scientific and pedagogical jurnal 108(1):10-18 kolzhetimdi: <https://doi.org/10.59941/2960-0642-2024-1-10-18>

Nishanbaev S.Z. (2020) Studentterdin otbasy-adamgershilik kundylyktaryn kalyptastyrudyn adisnamalyk apparaty. Abaj atyndagy kazuPU-n KHABARSHYSY "Pedagogika gylymdary" seriyasy, -n-3(67), 49-60b. kolzhetimdi: <https://doi.org/10.51889/2020-3.1728-5496.06>

Tileuova S.S. (2004) Zhogary mektep pedagogikasy. SHymkent.

Ergalieva G.A., Madenova L., Nabieva Zh.Zh.. (2023). Zhasospirimderdin kundylyk bagdarynyn ozgeru sebepteri. Scientific Journal of Pedagogy and Economics, 401(1), 122-139. kolzhetimdi: <https://doi.org/10.32014/2023.2518-1467.426>

Hess S. (2024) The impact of cultural values on the association between family relations and children's life satisfaction: A comparison across 39 countries. Child Indicators Research. kolzhetimdi: DOI: <https://doi.org/10.1007/s12187-024-10162-1>

Keser H., Özyurek A. (2024) The relationship between moral value and emotion regulation in adolescents. Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi, kolzhetimdi: <https://doi.org/10.30703/cije.1335750>

Platonov G.V., Kosichev A.D. (1998) Problema dukhovnosti lichnosti (sostav, tipy, naznachenie) // Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser.7. -n- 3. S. 16-33

Nurmanbetova S. (2022) Rukhani kundulyktar zhane zhastar tarbiesi. Nur-Sultan: Abylaj khan kogamy.

Tashenova A.k. (2021) kazirgi zhastardyn kundulyktyk bagdarlary. Almaty: kazak universiteti.

Bejsembaeva A. (2020) Zhastardyn rukhani- adamgershilik damuynyn psikhologiyalyk negizderi. - Almaty: kazak universiteti.

Tengku S, Tengku K, Yusmini Y. (2014) Active Teaching Methods: Personal Experience of Integrating Spiritual and Moral Values. <https://doi.org/10.1080/00344087.2014.956560>

Авторлар туралы мәлімет:

Ерментаев А.Б. – хат хабар авторы, 8D01801 «Әлеуметтік педагогика» білім беру бағдарламасы бойынша 3 курс докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаева 2, 010000, Астана, Қазақстан.

Сихынбаева Ж.С. – педагогика ғылымдарының кандидаты, Орталық Азия инновациялық университетінің қауымдастырылған профессоры, А. Байтұрсынов көшесі 80, 160000, Шымкент, Қазақстан.

Султанова Р.А. – аға оқытушы, Орталық Азия инновациялық университеті, А. Байтұрсынов көшесі 80, Шымкент, Қазақстан.

Сыдыкова З.Е. – педагогика ғылымдарының кандидаты, Орталық Азия инновациялық университетінің қауымдастырылған профессоры, А. Байтұрсынов көшесі 80, 160000, Шымкент, Қазақстан.

Көлбай Ә.Р. – оқытушы, Орталық Азия инновациялық университеті, А. Байтұрсынов көшесі 80, 160000, Шымкент, Қазақстан.

Информация об авторах:

Ерментаев А.Б. – автор для корреспонденции, докторант 3 курса по образовательной программе «8D01801 - Социальная педагогика» Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева, ул. Сатпаева, 2, 01000, Астана, Казахстан.

Сихынбаева Ж.С. – к.п.н., ассоциированный профессор Центрально-Азиатского инновационного университета, ул. А.Байтұрсынова, 80. 160000, Шымкент, Казахстан.

Султанова Р.А. – старший преподаватель Центрально-Азиатского инновационного университета, ул. А.Байтұрсынова, 80. 160000, Шымкент, Казахстан.

Сыдыкова З.Е. – к.п.н., ассоциированный профессор Центрально-Азиатского инновационного университета, ул. А.Байтұрсынова, 80. 160000, Шымкент, Казахстан.

Көлбай Ә.Р. – преподаватель Центрально-Азиатского инновационного университета, ул. А.Байтұрсынова, 80. 160000, Шымкент, Казахстан.

Information about the authors:

Yermentayev A.B – Corresponding author, 3rd-year doctoral student in the educational program 8D01801 “Social Pedagogy”, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2 Satpayev St., 010000, Astana, Kazakhstan.

Sikhynbayeva Zh. – candidate of pedagogical sciences, Assoc. Professor, Central Asian Innovation University, st. A. Baitursynov 80. 160000, Shymkent, Kazakhstan.

Sultanova R. – senior lecturer at the Central Asian Innovation University, st. A. Baitursynov 80. 160000, Shymkent, Kazakhstan.

Sydykova Z. – candidate of pedagogical sciences, Assoc. Professor, Central Asian Innovation University, st. A. Baitursynov 80. 160000, Shymkent, Kazakhstan.

Kolbay A. – lecturer, Central Asian Innovation University, st. A. Baitursynov 80. 160000, Shymkent, Kazakhstan.